

քիւն սրտիս. խոստովանիմ զի խորհրդով զայն ազդեցի Տեառն Ամբոսիոս վարդապետի ընդ ձեռն բարեկամաց, — զոր գուցէ եւ այլք, — որպէս զի լուծեալ զպատճառն, նիւք չմնացէ ի մէջ հասարակաց խօսակցութեան. որոց այսօր ընդդէմն վկայեն հռովմեականն ազգայինք, յորս դէպքն գործեցաւ, եւ յամօր կացութեանն այսօր զքնաբերգուն որ...

« Հայցելով զօրհնութիւն մեր եւ անմոռաց հայրականդ սիրոյ յարատեւութիւն առ իս, յիշել զիս ի հանապազօրոյեան աղօթս մեր՝ ցանկամ միշտ, եւ մնամ որպէս էի անվովիս սիրոյ մտերմութեամբ Աստուածաբեալ Հարցոյ իմոց վշտակից մինչեւ յոյժ, եւ ճգնողականդ մերոց հանդիսից փափագող ի սրտե լինել կցորդ ի հեռուստ,

Տրապիզոն, 11 դեկտեմբերի 1856 :

Խոնարհ ծառայ

ԱՅԷԼ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄԻԹԱՐԵԱՆՅԱՆ :

Տարւոյս վերջին ամսաբերքերուն մէջ քանի մը նամակաց այս կերպով հրատարակուելուն մի միայն նպատակն էր՝ ցուցնել մեր ընթերցողաց քեզ հրջափ անհիմն էին անոնց խօսքերն որ մեր վերադարձին անկեղծութեանը վրայ տարակոյս հանելը բարակամտութիւն կը համարէին իրենց, եւ կամ անոնցը որ ասդիսանդին կըսէին, ու մինչեւ հիմա ալ կըսեն, քեզ ազգը անկեղծ ու պատուաւոր ընդունելութիւն չըրաւ մեզի : Ապա քեզ, մարդկային գովեստից վրայ համարումնիս խիստ քիչ է, եւ մենք սրտի հանգստութեան եւ ճշմարիտ երջանկութեան հիմն կը ճանչնանք միշտ խղճմտանքի մաքրութիւնը, տրդարութեան եւ ճշմարտութեան ճամբէն չխտորիլը, եւ Աստուածային ամենասուրբ կամաց ի մեզ կատարուիլը :

Ա. Գ. Ա. Մ. Ա. Զ. Բ. Ա. Բ. Ե. Բ. Գ. Ե. Բ. Ը.

Պ. Գեորգ Ալվերտեան Տփլիսեցի բազմահմուտ եւ ազգասէր բժշկին արդիւնքը հոգակեցինք փոքր իշատե՝ երբ Սայեաթ-Նովա բանաստեղծին խաղերուն վրայ խօսեցանք : Այն գործոյն գեղեցիկ յառաջաբանն ու մտադիր ջանքով ու սիրով հիւսուած ծանօթութիւնները աւելի շարժեցին մեր փափաքն որ անձկանօք սպասենք իր խոստացած միւս հատորներուն : Եւ ահա այն միջոցին է որ հասաւ ձեռքերնիս նոյն պարոնին գովելի նախանձաւորութեամբ հետեւող ուրիշ ազգասիրի մը աշխատասիրութիւնը, որուն վրայ հոկտեմբերի ամսաբերքին վերջը յիշատակութիւն ըրինք :

Երեւանցի Պ. Ոսկան Յովհաննեսեանց երկտասարդն ալ Ալվերտեանին Պ. պէս մասնաւոր փոյր ունի Հայաստանի նոր բանաստեղծներուն երգերն ու խաղերը հաւաքելու եւ մանր ծանօթութիւններով հրատարակելու ի Մոսքուա : Մինչեւ հիմա մեր ձեռքը հասածներն են Ա., Բ. եւ Գ. տետրակները, յորոց առաջնոյն մէջինը Աղամ Աղբարի երգերն են՝ տասնըջորս հատ. երկրորդին մէջ են Աղբ Շիրին մականուամբ Կարապետեան Պ. Յովհաննիսի քսանըօրը երգերը. իսկ երրորդին մէջ Նիրանի մականուամբ Շահրամանեանց Պ. Յովհաննիսի տասնըջորս երգերը :

Շատ փափաքելի էր որ Պ. Ոսկանը իւրաքանչիւր տետրակին սկիզբը գեր համառօտ տեղեկութիւն մը տար այն բանաստեղծից վարուցն ու

վիճակին վրայ : Կերեւնայ քեզ այն անձանց՝ Հայաստանի հիւսիսային կողմերը ամենուն ծանօթ ըլլալուն՝ այս աշխատութիւնը աւելորդ համարեր է. նոյնպէս ալ երգերուն մէջի այն խօսքերը միայն կը պարզէ ծանօթութեամբ՝ որ շատ սովորական չեն նաեւ իր կողմերու Հայոց լեզուին մէջ :

Մենք հոս նախ Աղամ Աղբարի տետրակին առաջին խաղը դնենք որ 1840ին յունիսի 20ին պատահած գետնաշարժէն Ակոռի գեղին կործանելուն վրայ շինուած է, եւ անոր հետ երկրորդը : Պ. Ոսկանին ծանօթութիւնները մեր ընթերցողաց հասկըցողութեանը համար բաւական ջոտնեցով՝ հարկադրեցանք տեղ տեղ աւելի պարզաբանութիւններ դնել, ինչպէս որ պիտի ընենք ատենով նաեւ միւս երգերէն մէկ քանիին հրատարակմանը մէջ :

Բանաստեղծին Աղբար մականունը սերտ կամ սերտած կըրարգմանէ Պ. Ոսկան. ըսել է քեզ Պարսից Էզդէր բառն է. եւ ասոր համանուն է Արարացոց հաջորդ ըսածը, որ միտքը պահող կընշանակէ :

Ա.

Ո՞վ էր տեսել եւ՝ աշխարհը եւ օրին,
Մեր մեղացըն շարժը քանդեց Ակոռին :

Ջարմուրելն էր շարժի եկած օրը.
Սար ու ձոր իրար դիպաւ, ասեմ որը,
Մերը¹ որդուն՝ որդին մոռացաւ հօրը,
Սարապիւնք էր նայելիս Մասրայ ձորին:

Էս պատիմն ամենն էր մեր մեղիցը,
Արարատեան սարը շարժեց տեղիցը,
Տակովն արեց, մարդ չի պրծաւ գեղիցը,
Ո՛չ Հայ, ո՛չ Թուրք, ո՛չ Ջրհուտ, ո՛չ Ասորին:

Լերին քակեալ, բրնձաց որոտաց ձորը,
Ախմիշ էլաւ² եկաւ ձիւնաբեր ջուրը,
Հոսեաց՝ տարաւ վանքն աւագան աղբիւրը,
Դիւի³ հաւաքեց՝ ամեց յանդունդըս խորին:

Բարկացել էր մեր Արարիւն էս հետին,
Իրար դիպաւ՝ շարժեց երկինքն ու գետին,
Չի խնայեց սուրբ Յակովբ Հայրապետին⁴,
Որ քեռի⁵ էր Լուսաւորիչ Գրիգորին:

Ակոռին էր աշխարհիս մի նշանը.
Չի պաննելով Աստուծոյ պատուիրանը,
Անմեղ տեղը կորաւ չորս հազար ջանք⁶:
Թէ լսէին աստուածային սուրբ բանը,
Թեզ կու լսէր դարձ եկած մեղաւորին:

Խրատ առէք՝ կարգացէք Աստուծոյ Գիրը,
Լաւ ճանաչէք ձեր ճանապարհն ու փիրը⁷,
Փառք տուցէք՝ մեկէ⁸ չըզայ էս բիրը⁹,
Պաշտօնացէք Աստուածամուտ Արտին:

Նոյ վայր իջաւ տապանովն այս Սարումը,
Յակովբ Հայրապետն աղօթեց քարումը.
Հագար ուր հարիւր քառասուն տարումը
Էս պատիմն եկաւ յունիսի քսան օրին:

Մարդ չիմացաւ խեղճ Ակոռու հրնարը,
Դարբեղիւս¹⁰ բնկաւ ամեն մի քարը:
Խրատ առէք, դուք էլ մեք գործել¹¹ չարը,
Էս նախնարն արաւ Աղամ Ագրարը:
Միշտ փառք տուէք ձեր անմահ բազաւորին:

Բ.

Ո՛վ սիրելիք՝ կենալ մեք¹² դուք էս փուլ աշխարհիս մեշք,
Երբանք ճգնուրին անենք ետրանի¹³ լեռ քարի մեջը.
Հայր Աբրահամու նման միշտ ման գանք¹⁴ ոչխարի մեջը,
Հոգւոյ վախճող մարդ՝ ո՛չ կենալ էլլարի մեջը¹⁵:

Ո՛վ սիրելիք, աշխարհիս ամենայն բանը փուլ,
Թօլ այ բլնում¹⁶ չախրի պէս՝ գնում դեմքանը¹⁷ փուլ,
Մեռնողի համար կ'լինի ոսկեղէն մաղանը¹⁸ փուլ,
Կ'փարարեն կատաւմ՝ կ'ձգեն մաղարի¹⁹ մեջը:

Արդար մաքուր մնալն՝ խիստ գովական բան կ'լինի,
Մարմնոյն օգտաւետ ոք՝ հոգւոյն խիստ զեան կ'լինի,
Վերջի ատենը գալուս՝ ուղիղ դատաստան կ'լինի,
Կ'հրամայի Տէրը, գձեցէք վառ կրակի մեջը:

Ագրար Աղամն եմ խեղճացել՝ կեանք չունիմ հեշ մեկ սանար,
Թայանքս²⁰ չար այ բնկել՝ դուլմարն²¹ այ գլխիս դանար²².
Էլ ո՞ն ց²³ ապրեմ աշխարհիս՝ դուք խրատեք՝ ջամանար²⁴.
Ի մանկութենէ մինչեւ ցայսմ՝ եմ անուղարի մեջը²⁵:

ԵԳԵՐՈՒՀԱՅՔ, ԱՅՍԻՆՔՆ ՀԱՅԿԱԶՈՒՆՔ ԿՈՎԿԱՍ ԼԵՐԱՆՑ:

Կովկաս լեռները Սեւ ծովուն գրեթէ բոլոր հիւսիսային եւ արեւելեան եզերքը բռնած են ու մինչեւ Կասպից ծովը կրճատին, եւ գլխաւոր բնակիչներն են — ինչպէս որ յայտնի է — Եգերացիք կամ Ձերքեզք, Սփիսազք կամ Ապագացիք, Վիրք, Մնկուէք, Լազք կամ Լազիկեցիք, եւ ուրիշ մանր ազգեր ու ժողովուրդներ:

Շատին անձանօք է որ նոյն Կովկաս լեռանց արեւմտեան ծայրերը, Կուպան գետին ձախակողմը՝ Եգերաստան կամ Ձերքեզի երկիր համարուած լեռներուն ու դաշտերուն մէկ մասին բնակիչները Հայ են՝ գրեթէ ինքնագլուխ, եւ Արմաւիր

անունով քաղաք մը ունին: Ասոնց վրայ կարծէ որ համառօտ տեղեկութիւն մը ղենեք հոս՝ ռուսերէն գրուածքէ մը քաղելով, զոր Պ. Սարգիս Ղահրամանեան Յովհաննեսեանց ազգասէր Ղարաբաղցի բարեկամնիս հաղորդեց մեզի:

Այս Եգերահայք, կամ ինչպէս իրենք կըսեն՝ Ձերքեզ-Հայք՝ կը պատմեն աւանդութեամբ քէ իրենց նախնիքը Խրիմն, Տրապիզոնէն, Սինոպէն ու Տաճկաստանի ուրիշ նաւահանգիստներէն զնացեր են հոն: Ասկէց 200 տարի առաջ այն տեղերուն Հայ վաճառականները առուտորի համար Ձերքեզի երկիրը երբայով ու գալով, լեռնա-

¹ Մայրը:

² Ագուր, վագեց:

³ Բոլորովին:

⁴ Ս. Յակոբայ վանքին:

⁵ Մօրաբնորդի:

⁶ Ճան, հոգի:

⁷ Գլուխ, գլխաւոր:

⁸ Մեկմալ, մեկմըն ալ:

⁹ Նետ, հարուած, պատիւ:

¹⁰ Տիրուցան:

¹¹ Մի գործէք:

¹² Մի կենար:

¹³ Նապանի, անապատ, վայրենի:

¹⁴ Պարտինք, շրջինք:

¹⁵ Օտարաց, ժողովրդաց, բազմութեան մեջ:

¹⁶ Կըղանայ, կը պարտի:

¹⁷ Շրջան:

¹⁸ Մատեն, հանք:

¹⁹ Մաղարոյի՝ քարանձաւի մեջ կը ձգեն:

²⁰ Թալէ, բաղ:

²¹ Տէվլէթ, բարեբախտութիւն:

²² Կարօտութիւն, խեղճութիւն:

²³ Ի՛նչպէս:

²⁴ Ճէմաթ, ժողովուրդ:

²⁵ Ողբ ու լացի մեջ: